

O ARCHEOLOGO PORTUGUÊS

COLLECÇÃO ILLUSTRADA DE MATERIAES E NOTICIAS

PUBLICADA PELO

MUSEU ETHNOLOGICO PORTUGUÊS

VOL. III

JULHO E AGOSTO DE 1897

N.º 7 E 8

Inscriptio arae Romanae repertae in oppido aliquo vetusto, sed ignoto Lusitaniae orientalis

AEMILIUS HÜBNER JOSEPHO LEITE DE VASCONCELLOS s. p. d.

Ara romana, quam mihi scripsisti nuper inlatam esse in Museum tuum ethnographicum Olisiponense, reperta illa prope S. Thomam *das Lamas*, in antiquo concilio *do Cadaval* provinciae *Extremadura* Portugalensis, titulum continet, cuius pars superior erasa est, ut videtur, consulto, inferior admodum evanida, ita ut lectio et interpretatio difficultates praebeant minime vulgares. Age, periculum faciamus, numquid in ea legenda et interpretanda proficiamus, tu, testis oculatus cum perspicacitate tua, quam titulis multis, qui in patria tua reperti sunt, legendis tibi paravisti, ego adiutus usu vitae consumptae in titulis etiam aliarum regionum supplendis et explicandis permultis et variis.

Ara haec alta, ut scribis, m. 0.58, lata 0.40, ex lapide calcario regionis eius, ubi prodiit, supra fastigiata est cum volutis duabus. Unde probable redditur deo vel imperatori alicui positam, non sepulcralem esse. Quamquam etiam sepulcrales extant eiusdem formae, utpote dis Manibus sacrae; tamen minus solita est forma illa in titulis sepulcralibus, atque quae in hac ara tua leguntur vocabula idem demonstrant, scilicet titulum non esse sepulcralem, sed votivum, imperatori alicui dedicatum. Litterae versuum vel quattuor vel quinque priorum una cum facie totius lapidis superiore videntur scalpro deletae esse temporibus recentioribus, non, ut solebant tituli imperatorum damnatae memoriae, aut alii alias ob causas, consulto erasae in ipsa iam antiquitate. Nam primum, si nomina tantum imperatoris alicuius delenda erant, non fastigium quoque arae, in quo nullae unquam litterae fuisse putandae sunt, et ipsum, ut est, eodem scalpro attritum esset,

quo inferiora perierunt. Deinde vero restant quae finem faciunt titulorum imperatoris vocabula, ut statim apparebit; quae delenda fuissent cum reliquis, cum memoria imperatoris eius deleteretur. Itaque saecula post antiquitatem Romanam insequentia, ab octavo nonove ad duodevigensimum undevigensimumve in culpa sunt, quod caecutientes nunc et aegre litteras rimantes, quas saecula illa vel intactas reliquerunt vel non prorsus evanidas, in sensu tituli recuperando desudamus.

Quae tu in lapide legere potuisti adiutus exemplo, quod ego ad ectypa feci, haec sunt:

.....
 ...I PRONEPOTI DIVI NER
NEPOTI FEL·FLAV FRV
 ...OB·PIRC·IVLIVM IAVR
 ..IAMALLONIVM MARCIC
 ...NVM·..... IV..... V.....
 ...I VM ET·MIVL·IAVRVM

In v. 1, qui legi potest, omnia clara et perspicua sunt; ante I primam in ectypo C litterae partem superiorem mihi videor distinguere, quam ibi olim fuisse nominum ratio docet.

V. 2 initio olim VAE litteras fuisse certum est; vestigia vero earum non supersunt. Quae post NEPOTI vocabulum perspicuum sequuntur, dubitationi obnoxia sunt. Ad discriminandas litterarum lineas iam, ut in sequentibus, accedere debet divinatio, quae studeat assequi cogitando, quid hoc loco olim fuerit scriptum.

V. 3 cum sequantur nomina virorum complurium, *per* quos—*per* enim re vera ibi legi, non *pir*, videbimus infra—perfecta sit dedicatio haec imperatori alicui destinata, necessario nominandus erat ipse auctor dedicationis. Auctor autem dedicationis aut homo aliquis fuisse potest aut res publica quaedam, sive illa municipii alicuius erat sive collegii sodalicium sive templi vel fani alicuius. In scriptura arae huius minuta et evanida IEFIT litterae aegre distinguuntur; unde quae tu legisti FEL·FLAV, mihi in ectypo etiam T·FL·FLAV legi posse visa sunt. Ut finem v. 2 et initium sequentis 3 nunc omittamus, FEL·FLAV aliqua ratione ita possunt explicari, quamquam non satis commode, ut nomina fuerint oppidi sive rei publicae alicuius *Fel*.....*Flav(ienses)* dictae; veluti *Alb(enses)* *Urgav(onenses)* et similia.

Non solent sane ita pluraliter exhiberi nomina oppidorum frequenter; frequentius singulari numero nomina ita fere indicantur [*municipium*] vel [*res publica*] Fel(*icitas*) Fla(*via*). Neque placet Fel(*icitatenses*) aut fortasse Fel(*ices*) Fla(*vienses*); quamquam Felicitatis Iuliae Olisiponensis nomina tibi, utpote civi Olisiponis urbis, statim in mentem venient. A Fel... vero litteris incepisse nomen aliquod peregrinum oppidi a Vespasiano postea iure municipii Latini donati et propterea Flavium cognominati, ideo exiguam habet probabilitatem, quod *f* litteram litteraeque eius sonum scimus abfuisse a lingua Iberica (vide *Monumenta mea linguae Ibericae*, p. XLVI). Quodsi per Fel..... Flav..... duo potius oppidi eius ignoti cognomina designari statuimus, nomen eius peregrinum quaeremus in litteris v. 2 ultimis primisque v. 3. Atque quae post FLAV sequuntur puncto interposito—sic FLAV·—a te FRV lecta concedo aut haec esse aut ERV aut IRV aut TRV. Item quae v. 3 ineunte tu legisti ...OB et ipse in ectypo video, praecessisse vero eis secundum spatium, quod in lapide est, non possunt nisi littera una duaeve. Quas priusquam cum eis litteris coniungimus, quae praecedunt in versu 2 extremo, videamus primum quae sequuntur in versu 3. Quas tu ibi in lapide legisti PIRC, ego secundum ectypum contendo aequo iure legi posse PERC. Interest inter R et C litteras spatium paullo maius quam inter E et R, P et E; unde puto a C novum vocabulum incipere, quamquam puncto interposito nullo. Nam si *per* C....., i. e. *Gaium*, legimus, *per* praepositio secundum legem aliquam scripturae Latinae saepe observatam coniungitur scribendo cum casu, quem regit. Tum vero *ob* praepositioni alteri ante *per* nullus esse potuit locus; accedit quod *ob* praepositio per se non habet quemadmodum facile explicetur; nisi ponimus *ob illos homines servatos* dedicationem factam esse imperatori, vel *ob beneficio aliquo ornatos*, quod in ara hac non videtur spatium habuisse quo indicetur. Sed quamvis *per* praepositionem inesse in illis PERC probabilitatis speciem longe maximam in se habeat, tamen eis, qui contra hanc meam opinionem pugnare volent, ipse indicabo unde arma sibi sumere possint; sed arma, ut statim apparebit, obtusa et inutilia. Indicavi olim in praeeptis quam brevissime propositis de inscriptionibus Romanis recte legendis interpretandisque, ubi de variis praenominum generibus verba feci, extare singula exempla in titulis vetustis quibusdam regionis Praenestinae et Sabinae *Pescennii* vel *Percennii* praenominum, ita PESC et PER breviata (*Corp. Insc. Lat.*, XIV, 3103; IX, 2610). Sed unus quisque paullo magis eruditus statim perspiciet, de vetustis illis praenominibus aetate liberae rei publicae gestis ab hominibus quibusdam non urbanae originis omnino cogitari non posse in titulo Lusitano saeculi post Chr. n.

alterius. Abiciatur igitur necesse est *Perc(ennius) Iulius* [*Taur[inu]s*], quem perversa tantum eruditione usus proferre posset contra simplicem *per* praepositionem adversarius aliquis meus, cuius arma a me ipso subministrata vi omni destituta esse demonstratum est. Itaque si a longiuscula digressionem redimus ad *per* praepositionem, iam in . . . *ob* illo non praepositio quaerenda est, sed finis eius vocabuli, quo nomen oppidi *Fel. . . . Flav. . . .* plenum reddebatur. Quod quale fuerit sane in tam densa, in qua versamur de regionis illius oppidorum nominibus vestustis ignorantia pro certo nemo indicare poterit. Divinationi si quis locus est, cogitaverim in lapide talia fere fuisse: TRV|tOB vel TRV|tiOB; ut nomen oppidi fortasse fuerit *Trutobriga* vel *Trutobriga*. Quod *Trutobrigae*, quam fingo, nomen in *Trutob.* brevium est, non in *Trutobr.*, ut expectamus, ferri potest; quadratarum enim provinciales in talibus non sibi constant. De *Brutobriga*, cuius nomen nummi servaverunt (*Mon. ling. Iber.*, n. 184; apud Stephanum Byzantium Βρωτοβρία scribitur) cogitare non licet; nam F vel T vel I vel E in lapide legi possunt, non B. Quaeritur oppidum illud, quod nomen sine dubio traxit a Decimo Iunio Bruto Callaico, qui Lusitaniam subegit, alicubi inter *Thomar* et *Abrantes* (v. *Corp. Inscr. Lat.*, vol. II, p. 813, 1030).

Longa igitur hac demonstratione illud effecimus, ut possent aliqua cum probabilitate, vel potius non sine ulla probabilitate quae tu in lapide legisti ita explicari, una tantum littera F mutata in T, *Fel(ices) Flav(ienses)* [*T]ru[t]ob(ri)genses*). Tamen ne in hac quidem probabilitatis specie per se iam admodum levidensi licet nobis conquiescere. Nam dixi supra pro FEL aequo, nisi omnia me fallunt, iure etiam legi posse T · FL. Hoc si concedes, nullo negotio ita mecum interpretaberis vocabula brevium quae statim sequuntur: *T(itus) Fl(avius) Flav(ianus)*. Quae vero restant aequo item iure pronuntiabis vocabulum esse geographicum, quo origo hominis illius indicetur, qui nomina sua per gentis hereditatem ad Vespasianum imperatorem retulit sine dubio, scilicet ut fuerit [*T]ru[t]ob(ri)gensis*). Propter simplicitatem hanc magis arridere explicationem quam antea propositam ipse concedes. Sed tamen liberam tibi optionem do inter utramque eligendi. Dummodo alteram utram certam esse contendere possim; quod tamen minime spondeo.

His vero difficultatibus aut victis aut aliqua saltem ratione expeditis minus negotii praebent qui supersunt versus explicandi. Satis enim manifestum est ex eis litteris, quas eodem modo legimus tu in lapide, ego in ectypis, continere eos hominum quattuor — fortasse quattuor virorum, qui oppidum illud regebant — nomina trina casu quarto

exhibita omnia, qui casus pendet a *per* praepositione illa, quam supra defendimus. Primum e quattuor illis nomen ita legisti:

C · IVLIVM IAVR

atque observavisti quae M sequatur litteram non fuisse T, sed I. Post R finale spatium est litterae unius duarumve capax; item initio v. 4 sequentis, quod ipse indicavisti. Sed ibi potest praenomen intercidisse alterius e quattuor illis viris. Concedo, secundum ectypa cognomen C. Iulii eius a T incipere non videri, quamquam in statu eo, quo superficies lapidis est, potuit omnino evanescere linea transversa superior, quae T litteram efficit. Sed I fuisse nego; *Iaur* nomen nullum unquam fuit nec Latinum nec peregrinum. Potest fuisse *Laur*; nam pes litterae cum A quae sequitur paene coaluit. Laurus cognomen est exemplis non admodum paucis notum. Itaque quamquam exigui momenti est, homo ille utrum Laurus fuerit cognominatus an Taurus, faciamus eum Laurum fuisse. Litterae nominis eius duae ultimae fortasse ligatae fuerunt in nexum WM ex V et M factum. Nunc demum tertium versum partis tituli superstitis absolvimus.

V. 4 initio iam dixi observatas esse a te ante nomen gentilicium elementa litterarum haec: I A. Mihi in ectypis ita videntur formata esse ita potius: VI A. Vides discrimen esse exiguum. Inter praenominum Romanorum notas, quas omnes novimus — nisi superest in illis elementis pars ultima cognominis C. Iulii eius, qui est in versu praecedente, *Laur*[i]num; quod tamen non probo—, una est, quae aliquam praebet similitudinem cum litterarum reliquiis illis, NVM, Numerium significans, quam infra videbimus redire. MALLONIVM gentile a me in ectypo statim lectum gaudeo a te in lapide quoque inventum esse. Nomen non admodum frequens est, sed cuius exempla non desint. Cognomen MARCIC legimus uterque. Scilicet cum Marcicus forma nulla sit, C ultima quae nobis apparuit necessario pro O habenda est detritu lapidis imperfecta. Unde initio versus qui sequitur Marcionis cognomen finem invenisse putandum est, *Marcionem*.

V. 5 scripsisti mihi te eas tantum percipere potuisse litterarum reliquias, quas supra adnotavi. Ectypum propterea minus clarum evasit, quia versus ille ultimus est ante pedem arae prosilientem; unde in cavum charta non potuit satis profunde penetrare. Atque initio versus, ut modo vidimus, NEM litterae ad cognomen pertinentes, quod antecedit, extitisse certum est. Neque obstant nec spatium nec vestigia.

Quae sequuntur NVM litterae a te lectae, praenomen Numerii sunt, quod iam initio versus 4 extare vidimus. Post NVM vestigia haec distinguo

CATIVIAIFITAA

quae quale nomen et cognominis initium significant non intellego. Finis cognominis initio versus sequentis legitur. Non quia verum invenisse mihi persuadeam, sed ut exemplum proponam, qualia nomina ibi fuisse divinando aliquis statuere possit, dico

CATILIVM FESTI

VVM

nomina aliquatenus accedere ad vestigia servata.

Nam v. 6 initio tu ipse in lapide VVM litteras legisti. In ultimo nomine legendo paene convenit inter nos; nam tu in lapide legisti

ET · M · IVL · IAVRVM

ego in ectypo primam cognominis litteram supra detritam, ut reliquae eius versus omnes, T fuisse contendo. Nam *Iaurus* nomen nullum esse supra dixi; L vero litterae pedem hic non perspicio. Unde necessario. TAVRVM legendum est. Post hunc versum num alii insecuti sint ignoro; sensus tituli nihil ultra exigit. Nam formula *d(at) d(edicat)* vel similis non desideratur.

Tandem igitur ad finem perductum est examen minutum nec taedio carens, quo litteras huius tituli singulas persequi opus erat. Nunc demum totius tituli textum ita fere restituere licet:

imp. caes. m. aurelio

antonino aug., trib. pot..., cos...,

divi antonini f., divi hadri-

ani n., divi traiani parthi-

CI · PRONEPOTI · DIVI · NER 5

vae abNEPOTI · T · FL · FLAV · TRV

tOB · PER C · IVLIVM · LAVRUM

NUM · MALLONIVM · MARCIO

neM · NVM · CATILIVM · FESTI

VVM · ET · M · IVL · TAVRVM 10

Transcribo textum compendiis solutis, ut facilius intellegatur:

[Imp(eratori) Caes(ari) M(arco) Aurelio
 Antonino Aug(usto), trib(unicia) pot(estate)..., co(n)s(uli)...,
 divi Antonini f(ilio), divi Hadri-
 ani n(epoti), divi Traiani Parthi-]
 ci pronepoti, divi Ner-

[vae ab]nepoti T(itus) Fl(avius) Flav(ianus) Tru-

[t]ob(rigensis) per C(aium) Iulium Laur[um],

[Nu]m(erium) Mallonium Marcio-

[ne]m, Num(erium) Catilium Festi-
 vum et M(arcum) Iul(ium) Taurum

Puncta olim posita fuise inter vocabula singula — si per excipimus, de quo supra dictum est —, quamquam raro tantum discernuntur, tamen perquam probabile est. Catilii Festivi nomina exempli tantum causa a me posita esse repeto; sed minimum interest quae viri eius nomina re vera fuerint, dummodo ibi scripta fuisse conceditur. Unum addo: et particulam copulativam, quae v. ultimo clare legitur, additam quarto tantum loco, cum tria nomina anteriora enumerentur sine particulis copulativis, non offendere aetate illa et in illius generis titulo; quamquam scriptores et antiquiores et elegantiores sane putandi sunt eam potius omisisse. Apparet cui nam Marci imperatoris anno titulus tribuendus sit incertum esse, cum numeri tribuniciae potestatis et consulatus suppleri nequeant; sed certum est dedicationem factam esse imperatore adhuc vivo, i. e. intra annos p. C. 161 et 180. Dedicationses Marco et Vero divis fratribus factae minime raras sunt etiam in Hispaniis ut in Italia reliquisque imperii Romani provinciis. Nova est oppidi memoria Trutobriga, ut conieci, dicti; cuius situm fortasse non procul a Sancti Thomae de Lamas quaerendum et accuratius definiendum antiquarii regionis eius periti speramus fore ut mox sibi proponant.

Scrpsi Berolini d. 11 m. Martii a. 1897.

Acquisições do Museu Ethnologico Português

106. O Sr. José Velladas da Silveira Bello, do Alandroal, obteve e offereceu-me para o Museu a lapide romana de Juromenha, cuja inscripção foi publicada n-*O Archeologo Português*, I, 216.